

ZBIGNIEW KUCHOWICZ

500^{-UJI}
GIMIMO
METINIŲ
PROGA

BARBORA
RADVILAITĖ

ZBIGNIEW KUCHOWICZ

BARBORA RADVILAITĖ

Iš lenkų kalbos vertė
ROMUALDAS PETRAITIS

AUTORIAUS ŽODIS

Barbora Radvilaitė užima ypatingą vietą lenkų kultūros istorijoje. Gyveno neilgai, nepaliko literatūros veikalų, nevadovavo mūšiams, neišgarsėjo kaip įžymi, savo valdinių likimus lėmusi monarchė. Ir vis dėlto tai viena garsiausių, žinomiausių istorinių asmenybių. Jos gyvenimą tyrinėjo kelios kartos istorikų, jos likimą apdainavo didžiausi lenkų poetai, įamžino savo drobėse įžymūs dailininkai. Juk apie ją rašė Karolis Šainocha ir Liudvikas Koliankovskis, Aloizas Felinskis ir Stanislavas Vispianskis, ja domėjosi Liudvikas Jeronimas Morštinas. Ją tapė Janas Mateika ir Artūras Grotgeris, teatre ją vaidino garsios artistės, pirmiausia Helena Modžejevska, kine – prieškario žvaigždė Jadvyga Smosarska. Barbora yra iš tų asmenybių, kurios iki šiol kelia ne tik susidomėjimą, bet ir simpatiją. Dramos spektakliai, vaizduojantys jos likimą, sutraukia minias žiūrovų. Beje, šiuos spektaklius

imasi statyti tokie žinomi režisieriai kaip Kazimežas Dejmekas. Barboros asmenybė domina ir įkvepia įžymius šiuolaikinius poetus, tą byloja Stanisłavo Grochowiako kūryba.

Nors apie Radvilaitę tiek daug rašoma ir kalbama, tačiau monografijos apie ją kol kas dar neturime. Tiesa, yra Mykolo Balinskio monografija, išleista prieš daugiau nei pusantro šimto metų, ir nors iki šiol ją tebesinaudojama, vis dėlto ta knyga yra pasenusi. (Ji vertinga pirmiausia tuo, kad nurodo šaltinius.) Vėliau apie Barborą daug rašyta, tačiau tai buvo daugiausia tik metmenys arba apsiribota jos gyvenimo fragmentais, pavyzdžiui, santuoka su Žygimantu Augustu, mirties priežasties aiškinimu. Jos biogramą Vladislavas Pociecha pateikė knygoje „Polski słownik biograficzny“, tačiau dėl leidinio pobūdžio ši informacija yra lakoniška, daugumai skaitytojų neprieinama. (Pagaliau ten pateiktas Radvilaitės asmenybės vertinimas kelia abejonių.)

Mano knyga yra mėginimas parašyti naujovišką biografiją. Akcentuoju žodį „mėginimas“, norėdamas atkreipti dėmesį, jog tai nėra išsamus veikalas, iki galo atskleidžiantis Barboros istoriją. Tai greičiau mokslo populiarinimo leidinys, todėl daugelis dalykų pateikta sutrumpintai arba supaprastintai, be mokslinės analizės, kai kas ir taip, kad gali kartais užkliūti profesionalams, tačiau tai neišvengiama tokio pobūdžio darbuose. Naudojau iš esmės tais pačiais šaltiniais kaip ir mano pirmtakai. Vis dėlto dažnai mėginau kitaip juos perskaityti, interpretuoti, atskleisti asmenybės ryšius su istorine aplinka. Aptardamas Barboros asmenybę, stengiausi taip pat pasinaudoti visais svarbiausiais darbais, juos nurodau pastabose ir bibliografijoje.

Žemiau pateikiamuose samprotavimuose laikausi, aišku, mokslinio požiūrio. O kadangi Barboros gyvenime, jos istorijoje daug dalykų yra neaiškūs, kadangi dažnai sunku kai kuriuos reiškinius patenkinamai nušviesti, kartais tariau esant kažkokią hipotetinę jėgą, veiksnį, kurio veikimas paaiškina žinomus faktus. Todėl kartais griebiuosi „psichologizavimo“, tačiau laikau tai hipoteze, kurią galima patikrinti. Savo darbe ne tiek vertinu Barborą, jos poelgius, kaip mėgo daugelis istorikų, kiek stengiuosi ją suprasti, atskleisti jos veiksmų motyvus, priežastis. Kad tai pavyktų, būtina įsigilinti į jos psichiką, asmenybę, charakterį. Todėl ir pririekia minėtų hipotezių. Nors aš dažniausiai atsižvelgiu į biologinius ir seksualinius veiksnius, tačiau biologizmas man svetimas. Manau, kad Barboros poelgius ir veiksmus bei jų motyvus geriausiai galima suprasti turint galvoje tą visuomeninę ir kultūrinę aplinką, kurioje ji buvo auklėjama. Visuomeninės sąlygos ir tuometinė kultūra lėmė jos jausmus, ypač meilę, kuri tiek daug komentuojama.

Stengiausi pavaizduoti šį personažą išraiškingai, spalvingai, plastiškai. Vis dėlto nesigriebiau kokių nors literatūrinių „priemonių“, išgalvotų dialogų. Visi šios knygos puslapiuose pateikti faktai arba tekstai yra autentiški ir paimti iš šaltinių. Jei kuriu hipotezę, tą aiškiai pažymiu. Kadangi Barboros biografijoje svarbi vieta tenka erotiniams motyvams, negalėjau šių klausimų apeiti, nes būčiau kai ką nutylėjęs arba tiesiog iškreipęs herojės istoriją ir to meto papročius. Žinoma, kai kurie knygoje pateikti vertinimai daliai skaitytojų gali pasirodyti drąsus, vis dėlto manau, kad mūsų laikų kultūros pokyčiai verčia papročius vaizduoti ir

vertinti kitaip, negu tai darė ankstesnių kartų autoriai. Neslepiu, kad nesilaikau konservatyvios pozicijos, kurią suformavo daugiausia katalikiška tradicija ir kuriai būdingas įtarus, neigiamas požiūris į erotika. Bet nemanau, kad būčiau perlenkęs į kitą pusę.

Nebaigiu Barboros gyvenimo aprašymo jos mirtimi, pateikiu ir trumpą legendos interpretaciją XVI–XX a. Lenkijos visuomeninių kultūrinių santykių kontekste. Jai teikiu didelę reikšmę, nes tik šiuo aspektu galima apibūdinti Barboros vaidmenį mūsų istorijoje.

Yra daug priežasčių, dėl kurių sunku pavaizduoti Barboros likimą, parodyti jos asmenį apipynusias literatūrines versijas, mitus. Ypač jei trokštame mokslinio tikslumo, o drauge – sukurti spalvingą paveikslą, jei norima pateikti faktus ir mitus suprantamai, įdomiai. Todėl suvokiu savo knygos trūkumus, įvairias spragas. Kaip sakiau, tai pirmasis mėginimas parašyti šiuolaikišką Barboros biografiją, o tokie darbai, žinia, visuomet būna sunkūs. Tad prašau būti atlaidžius – ir skaitytojus, ir profesionalią kritiką.

Savo ruožtu norėčiau padėkoti prof. dr. B. Baranovskiui ir prof. dr. V. Dvožačekui, kurie davė man vertingų patarimų rašant šią knygą. Ypač dėkoju prof. dr. L. Slendzinskiui, tyrusiam Barboros palaikus, kai buvo atidengtas jos kapas, ir suteikusiam man nepaprastai svarbios, ligi šiol neskelbtos informacijos bei vertinimų.

I

RADVILŲ GIMINĖ

Kas nėra girdėjęs apie Radvilas! Per keletą šimtmečių jie tapo galingiausia ir garsiausia lietuvių ir lenkų didikų šeima. Savo titulais bei giminystės ryšiais, tarp kitų ir su Jogailaičių, ir Hohencolernų dinastijomis, užėmė reikšmingą vietą tarp Europos aristokratų. Dar šiandien jų pavardės paminėjimas Vakarų kraštuose ir net pas mus sukelia tam tikrą rezonansą. Ši pavardė simbolizuoja, be abejo, oligarchijos ir feodalizmo pasaulį, kurio nekenė ir su kuriuo kovojo ištisos lenkų demokratų kartos. Kai kuriuos tos giminės atstovus, žiūrėjusius į Lenkijos ir Lietuvos valstybę kaip į „raudoną audeklą“, smerkė pats Henrikas Senkievičius, lenkų istorinės beletristikos meistras.

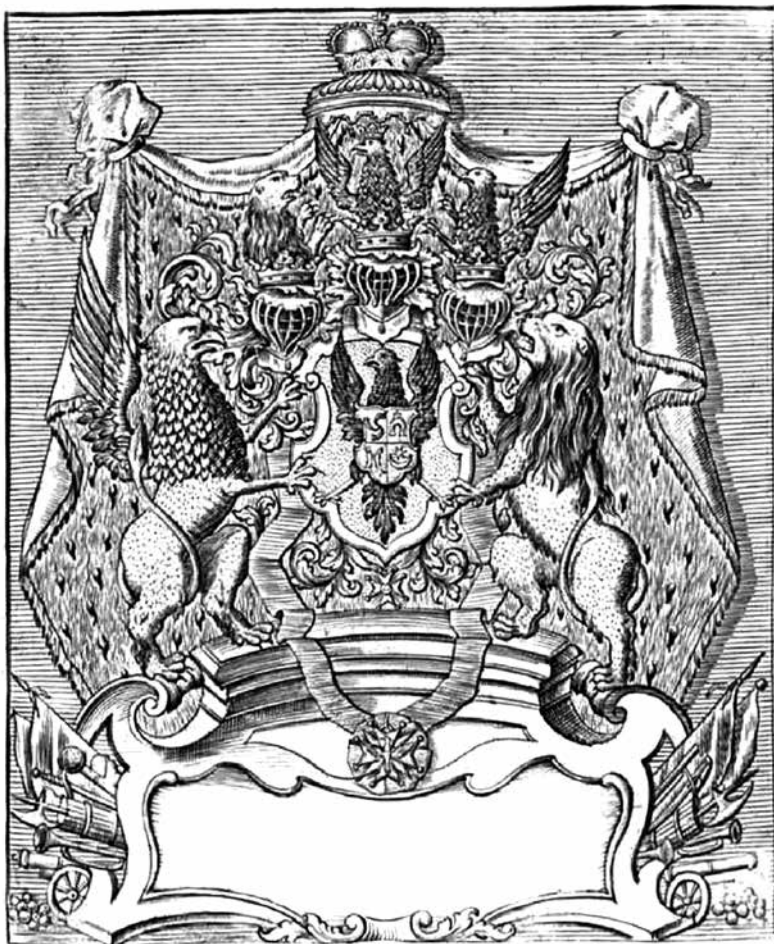
Kita vertus, ši pavardė primena ir kai kurias patrauklias tradicijas: tarp Radvilų būta mecenatų ir menininkų, jie neatskiriama nuo mūsų kultūros istorijos. Šios giminės nariai tarnavo

imperatorėi Jekaterinai II, 1773 metų Seime per Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimą prekiaavo kraštu ir garbe, prisidėjo skelbiant liūdnai pagarsėjusį Targovicos konfederacijos aktą. O drauge statydino Nieborovą ir Arkadiją, kaupė meno kūrinių rinkinius ir kūrė meno židinius, kuriuos laikome įžymiais tautinės kultūros laimėjimais. Ne tik išdavinėjo, kolaboravo, bet ir dalyvavo liaudies sukilimuose, kai kurie jų žuvo hitlerininkų koncentracijos stovyklose. Taigi istorinės sąskaitos su jais gana painios. Apibendrinant jų, kaip ir visos lenkų didikų oligarchijos, istorinį vaidmenį reikėtų vertinti neigiamai. Panašiai kaip ir kitos didikų giminės, daugiau trukdė ir ardė negu saugojo ir kūrė. Ir vis dėlto šios giminės istorijos ir vaidmens nereikia supaprastinti. Šią Nesvyžiaus ir Dubingių didikų pavardę mini su tam tikra pagarba istorikai ir istorijos mylėtojai, o šių juk yra begalės.

Bet XVI amžiaus pirmojoje pusėje, istorijos laikotarpiu, apie kurį pasakojama šioje knygoje, Radvilos dar tik krovė turtus, tik kopė karjeros laiptais, siekė aukštos padėties. Čia jiems gerokai padėjo būtent Barbora, mylima karaliaus Žygimanto Augusto žmona, kuri nušvietė jų namus savo karališkos karūnos spindesiu. Radvilų didybė ir šlovė yra neatsiejama nuo tos gražios ir nepaprastos moters, apie kurios likimą ir istorinį vaidmenį pasakojama šioje knygoje. Radvilos iškilo iš dalies per protekcijas ir malones, kuriomis naudojosi mūsų herojė. Paskutinis Jogailaitis apipylė žmonos giminaičius auksu ir aukštomis pareigomis, kuriuos padėjo jiems užsitikrinti didybę abiejų tautų Respublikoje. Jei ne Barbora, tikriausiai dar daugelį metų būtų siekę titulų

ir turtų, kuriuos per Radvilaitės protekcijas įgijo XVI amžiaus viduryje. Iki tol giminės tradicijomis ir net turtais pranašesni buvo Goštautai, Manvydai, Kęsgailos, kurie dar XVI amžiaus pradžioje laikė Radvilas nuvorišais.

Tačiau yra faktas, kad Radvilos reikšmingi buvo ir prieš tai. Nereiškę pretenzijų į kunigaikštišką kilmę, nors tą vėliau norėjo įrodyti panegirikai ir net kai kurie jiems simpatizuojantys istorikai, iš pradžių dar neieškojo mitinių protėvių Romoje arba Trojoje. (Lietuvos bajorai laikė save kilusiais iš romėnų, skelbė: „Mes esame sena romėnų bajorija, o lenkai prasčiokai.“) Ši legenda XVI amžiaus viduryje buvo labai populiari, todėl atsirado nuomonių, kad Radvilų protėvis buvo romėnų karvedys Erdvilas!¹ Patys nuo pat pradžių kūrė giminės istoriją, o titulus, antspaudus ir valdžią įgijo tik XVI amžiuje. Heraldikos žinovai nustatė, kad Radvilų protėvis buvo (Kristupas) Astikas, 1419–1442 metais Vilniaus kaštelionas, kuriam Horodlės suvažiavime suteiktas Rago herbas. Jis turėjo sūnų, vardu Radvila, kurio palikuonys šį vardą pavertė pavarde, o kito sūnaus Stanislavo (Stankaus) palikuonys liko Astikais. Mikalojus Radvila, paminėtas kaip liudininkas 1442 metų Kazimiero Jogailaičio privilegijoje tuomet dar neturėjęs jokio titulo, po to buvo Trakų vaivada, žemės maršalka ir pagaliau Vilniaus kaštelionas. Jis turėjo sūnų Mikalojų, Trakų kaštelioną, vėliau tapusį Vilniaus vaivada ir Lietuvos kancleriu, kuris mirė 1509 metais. Šį Mikalojų, Barboros senelį, reikia pripažinti giminės didikiškos padėties pagrindėju. Tačiau pagrindas – tai dar ne galia, reikėjo dar bent dviejų kartų pastangų, kad giminė iškiltų.

Radvilų herbas

Radvilos stiprino savo padėtį, sumaniai dalyvaudami Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje vykstančiuose visuomeniniuose politiniuose procesuose. Drauge su kitomis galingomis šeimomis įtraukė gausią, bet ekonomiškai silpną Lietuvos bajoriją, įsitvirtino ankštame valdžios elite. Kaip ir visa lietuviška oligarchija, realizavo šūkius: „Lietuva lietuviams“ ir „Valdžia joje mūsų rankose“. Turėjo iš viešųjų tarnybų, lobo ne tik iš valdinių ir belaisvių darbo, bet ir iš dovanų ir kyšių, kuriuos gaudavo arba išsireikalaudavo iš gyventojų. Alberto Goštauto kandžiu pasakymu, Vytauto laikais visas nekilnojamas Radvilų turtas tebuvo 20 baudžiauninkų. 1528 metais jie jau buvo tarp negausių pirmaujančių Lietuvos didikų. Turėjo 12 288 dūmus, tai yra apie 70 tūkstančių valdinių, ir tiekė krašto gynybai 768 žirgus. Tuomet daugiau valdinių turėjo tik Kęsgailos². Vėlesniais metais Radvilų padėtis dar labiau sustiprėjo. Priešinosi Lietuvos susijungimui su Lenkija, nepalaikė daugumos bajorų siekių demokratizuoti politinį gyvenimą, rėmė Lietuvos oligarchų separatizmą ir diktatūrą.

Plėšiami ir skriaudžiami bajorai maištaudavo ir net sukilavo. 1535–1537 metais vyko valstiečių sukilimai Žemaitijoje. 1536 metais maištą žiauriai malšino Žemaitijos seniūno Jono Radvilos pasiūsti daliniai, iš viso 600 kareivių. Radvilos žmonės tuomet valstiečius „mirtim baudė, o visus jų gyvulius išgrobstė <...> vien tuščias trobas paliko“³. Palenkės bajorai juos skundė karaliui Žygimantui Senajam, kaltindami „daugybe skriaudų ir neteisybų“⁴. Barboros tėvo kartos Radvilos buvo beatodairiški ir agresyvūs. Būdinga, kad užpuldinėjimais,

prievarta pagarsėjo ir Žemaičių vyskupas Mikalojus Radvila. Įsikišti turėjo pats karalius, kuris pasipiktinęs rašė vyskupui: „Jeigu taip dažnai iš daugelio mūsų valdinių ateina nusiskundimai tavimi, kad tu pats, puldinėdamas jų žemes, neapsakomai juos skriaudi, tai mus labai stebina, kad Tavo Malonybė, būdamas dvasininkas, vis dėlto puldinėji jų turtą ir tokias skriaudas darai ir plėšikauji, užuot Tavo Malonybė kitus nuo to sulaikęs, pats tai darai.“⁵

Tuo laiku Radvilos įgijo kunigaikščio titulą. Pirmasis jį gavo Mikalojus Radvila, Lietuvos kancleris, 1515 metais gavęs iš imperatoriaus Maksimiliano mitrą kaip Goniondzo ir Medelių kunigaikštis. Kadangi jo sūnus Jonas turėjo tiktai dukterų, Goniondzo linijos kunigaikščiai greitai išmirė. Po Barboros vedybų su Žygimantu Augustu Radvilos dėjo pastangas, kad šį titulą gautų ir kitos giminės linijos, tuo labiau kad karalius tas pastangas rėmė. 1547 metų gruodžio mėnesio pabaigoje paskutinis Jogailaitis siuntė Mikalojų Radvilą Juodąjį pas imperatorių Karolį V ne dėl kokių nors politinių tikslų, o būtent dėl titulų. Juodasis, apie kurį dar plačiau kalbėsime, gavo sau ir savo linijai Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikščio titulą, o Mikalojui Radvilai Rudajam – Biržų ir Dubingių kunigaikščio titulą. Imperatoriaus diplomą 1549 metų sausio 24 dieną patvirtino karalius Žygimantas Augustas⁶.

Radvilos gavo mitrą ne už kokius ypatingus nuopelnus, bet per protekcijas arba dėl palankios imperatoriaus politikos. Habsburgai, Lenkijos ir Lietuvos valstybėje dalydami titulus, nors tam neturėjo net formalios teisės, pelnė lenkų ponų simpatijas.

Pagaliau dalydavo juos ir dėl dar prozaiškesnių priežasčių. Radvila Juodasis informavo, kad titulas jam daug kainavęs, matyt, buvo neapsieita ir be pinigų. Reikia pažymėti, kad, tekėdama už karaliaus, Barbora dar nebuvo kunigaikštytė. Aptariamam laikotarpiu Radvilos gauto titulo nenaudojo, kad neerzintų bajorijos, nepripažįstančios iš svetimų kraštų gautų paaukštinimų. Kunigaikščiais ėmė tituluotis tik kita karta.

Barboros tėvas buvo Jurgis Radvila, Vilniaus kaštelionas, gimęs apie 1480 metus ir miręs 1541 metais. Šį asmenį sunku vienareikšmiškai įvertinti. Garsėjo, kaip sakoma, kario dvasia, dalyvavo daugelyje žygių, kariaujant su totoriais, Maskva ir kryžiuočiais. 1514 metais prisidėjo prie Ostrogiškio pergalės ties Orša, kartu su Firlėjumi išstūmė kryžiuočius iš Varmės, 1527 metais ties Kijevu sumušė totorių būrius. Vėliau sėkmingai kariavo su Maskvos kariuomene, paėmė Starodubą, priartėjo prie Smolensko sienų. Tai buvo narsus ir sėkmės lydimas vadas, už karines pergales pramintas „Nugalėtoju“ (*Victor*). Po Ostrogiškio mirties karalius Žygimantas Senasis 1531 metais pakėlė jį Didžiuoju Lietuvos etmonu, perduodamas jam kartu su skeptru vadovavimą visai Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenei.

Dalyvavo daugybėje mūšių ir kautynių, buvo aktyvus neilgai tetrunkančiais taikos metais, o tai rodo buvus ištvermingą, pajėgų tokiai gyvensenai. Tik pastaruosius šešerius metus prieš mirtį jį kamavo kažkokia nelabai aiški lėtinė liga. Vedęs buvo dukart: pirmą kartą Barborą Kiškaitę, kuri apie 1512 metus pasimirė, paskui Barborą Dalejovietę iš Kolų giminės, mūsų Barboros motiną.

Garsėjo pamaldumu. Pagal šeimos tradiciją per didįjį pasnin-
ką užsidarydavo vienuolyne, leisdavo laiką meldamasis ir me-
dituodamas. Buvo daugelio koplyčių ir bažnyčių fundatorius.
Tačiau į jo pamaldumą reikia žiūrėti atsargiai, kadangi senovės
Lenkijoje vienuolyne buvo užsidaroma ne visuomet iš pamaldu-
mo, gerai nežinome taip pat, kokios buvo to pamaldumo prie-
žastys, galime tik pasakyti, kad tikriausiai turėjo už ką atgailauti.

Šeimos tradicija ir panegiriški aprašymai rodo jį buvus gra-
žią, šviesią asmenybę. Be abejo, tai buvo aktyvus, energingas ir
drąsus žmogus. Drauge degė valdžios ir turtų troškimu, kūrė
savo laimę leistiniais ir nelegaliais metodais: užgrobdavo žemes
ir valstiečius jėga, naudodamas padirbtus dokumentus, sukčiavo
ir šantažavo. Istorikas Vladislavas Pociecha išsamiai atskleidžia
kašteliono machinacijas ir teisminius konfliktus, kurių būta net
su karaliaus rūmais⁷.

Valdinius ir net stambius bajorus terorizavo, kaip šiandien
pasakytume, gangsteriškais metodais. Net žemės išdininkas Iva-
nas Homostajus baiminosi jo veiksmų ir prašydamas pagalbos
iš kito didiko, Trakų vaivados Jeronimo Chodkevičiaus, rašė:
„O jeigu, pone šeimininke, panorėtų mane mušti ir už barzdos
tąsyti. Jūsų Malonybe, teikitės mane ginti <...> O aš už tai išti-
kimai J. Malonybei tarnausiu.“⁸ Iš pradžių dėl valdžios varžėsi su
didžiai reikšmingu Albertu Goštautu, Lietuvos kancleriu ir Vil-
niaus vaivada. Tą liudija Goštauto pilies Tikocine sudeginimas.
Vėliau pakeitė politinę orientaciją, su Goštautu susitaikė, susigi-
miniavo ir net pasidalijo valdžia. Šios permainos įvyko tada, kai
karalienės Bonos, kuri siekė susigrąžinti kažkada Jogailaičiams

priklausiusius turtus, ekonominė politika ėmė grėsti Lietuvos ponų padėčiai. Jurgis Radvila buvo priverstas palikti Gardiną. Iš Goštauto išpirkti didžiuliai Palenkės turtai. Šioje situacijoje didikai sudarė bendrą frontą prieš rūmų politiką. Maždaug nuo 1530 metų Lietuvą iš tikrųjų valdė triumviratas, susidedantis iš Alberto Goštauto, Žemaičių seniūno Jono Radvilos ir Barbaros tėvo Jurgio Radvilos. Jų valdžia buvo tiesiog žiauri. Miestiečiai, valstiečiai ir net bajorai dejavo, ne vieną jų sužlugdė kieti oligarchų gnaužtai. Istorikai teigia, kad to meto teismų knygos yra pilnos nukentėjusiųjų skundų ir karaliaus potvarkių, ginančių juos nuo ponų piktnaudžiavimų.

Janas Chojenski 1533 metais rašė: „Nuo to meto, kai anksčiau čia buvau, matau, kad viskas pablogėjo <...> Trijulė suėmė visą valdžią į savo rankas, jie ir tie, kurie jiems visiškai atsidavę, žiauriai terorizuoja kitus, klyksmas ir dejonės kyla net iki padangių, tačiau jokio teisingumo nedaroma.“⁹

Jurgis Radvila kruopščiai rūpinosi šeimos reikalais, teisme išreikalavo globą mažamečių brolėnų turtams, sudarinėjo sutartis dėl dukterų vedybų. Pastaruoju atveju elgėsi negarbingai, paprasčiausiai sukčiavo, nes tuo pat metu dviem pusėm žadėjo tą pačią dukterį, be jokio sąžinės graužimo netesėdamas pažado. Nieko tikslesnio negalime pasakyti apie jo vaidmenį šeimoje, atrodo, kad namų reikaluose nusileisdavo žmonoms, toleruodamas jų veiksmus.

Iš pateiktų faktų matyti, kad „Jurgis Radvila buvo stipri, tačiau prieštaringa asmenybė, pasižymėjusi įvairiausiais bruožais. Tai buvo tikrai galingas žmogus, kuris gerai tvarkėsi feodalinės

Lietuvos džiunglėse. Sumaniai gynė kraštą, nors iškilo skriausdamas žmones ir naudodamas smurtą, už tokius dalykus kitas, ne toks reikšmingas, būtų pakliuvęs į nusikaltėlių suolą. O juk buvo įžymus Didžiosios Kunigaikštystės senatorius! Savo laimėjimais sutvirtino šeimos prestižą, jo vaikai jau be menkavertiškumo kompleksų stojosi greta seniausių lietuvių giminių atstovų.

Su Barbora iš Stulpų giminės turėjo sūnų Mikalojų Rudą-jį (1512–1584). Iš tėvo Rudasis paveldėjo narsą, karingumą, laikui bėgant, išgarsėjo pergalingais žygiais¹⁰. Kaip vadas galėjo būti beatodairiškas ir žiaurus, apie jį buvo rašoma, kad, pavyzdžiui, „Smolensko kraštą pelenais pavertė“¹¹. Kaip ir tėvas, stengėsi toliau kelti giminės galią, siekė aukštų pareigų, pinigų ir tarnybų. Tačiau buvo nuosaikesnis už velionį kaštelioną, ir jo metodai buvo kitokie. Turtus kaupė ne jėga, o gudrumu, apsukriai reikalavo iš karaliaus malonių, išnaudodamas sesers padėtį. Iš pradžių buvo Lietuvos pataurininkis, vėliau pasidarė Trakų vaivada, galiausiai Lietuvos etmonu ir kancleriu.

Nuo XVI amžiaus penktojo dešimtmečio palankiai žiūrėjo į reformaciją, tačiau atvirai nutraukė ryšius su katalikybe tik po Barboros mirties, kai tapo uoliu kalvinizmo globėju. Išsilavinimo buvo nedidelio, bet pasižymėjo inteligencija ir vidine kultūra.

Su Barbora jį siejo artimi ir nuoširdūs santykiai. Po tėvo mirties tapo jos juridiniu ir faktišku globėju, uoliai rūpinosi, kad jai atitektų bent dalis turto po jos pirmojo vyro, paskutinio Goštauto, mirties. (Pagal Lietuvos teisę, išmirus giminei, visas jos

turtas atitekdavo valstybės išdui.) Vėliau, Barborai tapus karaliaus žmona, svainio prašymu budėjo prie sesers, praleisdamas su ja ištisus mėnesius. Pakantus jos poelgiams ir silpnybėms, buvo laikomas artimiausiu, patikimu jos giminaičiu. Dažnai lankė Barborą, labai gyvai su ja susirašinėjo nuoširdžiais laiškais.

Jautėsi esąs persiėmus lenkiška kultūra, rašė lenkiškai. Vedęs irgi buvo lenkė – Katažyną Ivinską iš Tomicų. Atrodė žvalus, buvo sveikas, energingas, sulaukė senyvo tiems laikams amžiaus. Išaugino du sūnus. Sunegalavo tik gyvenimo pabaigoje, skelbta, kad pasiligojo dėl karinės ir valstybinės veiklos, kad „tarnaudamas tėvynei prarado sveikatą ir gyvybę“¹². Nėra tikrai žinoma, ar iš tikrųjų valstybinė tarnyba suvaidino čia lemiamą vaidmenį, nes šiaip jau nebuvo asketas, nevengė gyvenimo malonumų, bent jau taurelės.

Rudasis nepasižymėjo dideliais politiniais sugebėjimais, tačiau buvo vienas iš aktyviausių Didžiosios Kunigaikštystės oligarchų. Stengėsi kelti giminės galią, bet darė tai apsukriai, diplomatiškai, todėl išvengė Lenkijos visuomenės neapykantos. Aprašomuoju laikotarpiu buvo nustūmęs į šalį savo pusbrolių Mikalojų Juodąjį.

Juodasis, Trakų kašteliono Jono Mikalojaus Radvilos sūnus, gyvenęs 1515–1565 metais, be abejonės, buvo individualybė. Pasak tradicijos ir istoriografijos, tai jis sukūrė Radvilų giminės galią. E. Kotlubajo nuomone, jis yra „tikrasis Radvilų didybės, galios ir pranašumo pagrindėjas“¹³. Neatrodė nei išvaizdus, nei žvalus, menko sudėjimo, silpnos sveikatos, senatvėje buvo

Mikalojus Radvila Rudasis

kamuojamas baisių podagros prieuolių. Tačiau fiziniai trūkumai nesutrukdė jam būti labai veikliam, nuolat keliavo, dalyvavo viešajame gyvenime, rūpinosi giminės reikalais.

Išsimokslinimo buvo nedidelio. Pasimokęs namuose, kurį laiką studijavo Krokuvos akademijoje. Vis dėlto platesnių žinių neturėjo, rašė tik lenkiškai. Vėliau tarnavo rūmuose, buvo gerai pažįstamas su karalaičiu, susidraugavo su juo. Buvimas rūmuose jam buvo savotiška gyvenimo mokykla, pažintimi su Žygimantu Augustu sugebėjo puikiai pasinaudoti vėlesniais metais. Sulenkėjo greitai ir taip stipriai, kad lietuviškai išvis nemokėjo, kalbėjo ir susirašinėjo tik lenkiškai. Jo ryšius su lenkų visuomene sustiprino vedybos su Elžbieta Šidlovecka.

Buvo judrus, impulsyvus, lengvai užmegzdavo su žmonėmis ryšius. Kalbėjo aiškiai, labai vaizdingai, kartais net nešvankiai. Nėra žinių, kad būtų buvęs griežtų papročių šalininkas. Svarbiausia jo gyvenime buvo politiniai tikslai. Svajojo apie didybę ir giminės iškilimą ir, Žygimantui Augustui padedant, valdyti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę arba, jeigu šis neturėtų įpėdinių, net tapti daliniu Lenkijos ir Lietuvos valstybės valdovu. Istoriografija vertina jį kaip tipišką oligarchą, beatodairišką žmogų, nesiskaitantį su kitais žmonėmis ir teise. Juodasis, kaip ir Rudasis, neturėjo ypatingų sugebėjimų, buvo greičiau sumanus ir gudrus. Jis pasižymėjo ypač stipria valia, greitais sprendimais, sugebėjo nepasiduoti potraukiams.

Nuo pat jaunystės, iš pradžių gal dėl Žygimanto Augusto įtakos, domėjosi reformacijos judėjimu. Kad nepakenktų planams, kuriuos siejo su Barbora, vis dėlto slėpė savo pažiūras, tik po jos

